

KAPITTEL 8

Utblikk

Her er det då at filosofien må vera den nødvendige uroa som sår tvil, og gjer det som har vorte for lett, tyngre, slik at det kan få den rette tyngda i seg att.

—Hans Skjervheim, 1992

Formålet med boken har vært å undersøke hvordan et grunnleggende menneskelig behov – behovet for å skape mening – kommer til uttrykk og blir håndtert i samhandlinger mellom profesjonelle og barn som deltar i samtalegrupper for barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre.

Bokens vitenskapsfilosofiske forankring, en avdekkende hermeneutikk, har bidratt med en forståelse av at den meningen et barn tillegger det som foregår i en konkret samhandlingssituasjon, vil være avhengig av barnets subjektivitet, situasjonsorientering og historie – eller sagt med Heideggers ord: av barnets væren-i-verden. Jeg har derfor vært spesielt opptatt av hvordan de profesjonelle som ledet samtalegruppene jeg har vært til stede i, skapte rom for det enkelte barnets erfaringer og perspektiver, og hvordan de ikke gjorde det. Den vitenskapsfilosofiske forankringen har også gjort det mulig å identifisere det i samhandlingene mellom de profesjonelle og barna som ikke ble satt ord på, eller som bare så vidt ble antydnet eller nevnt, men som likevel kan ha hatt stor betydning for den meningen som ble dannet. Dette har gjort det mulig å forholde seg til aktiviteten i samtalegruppene fra et perspektiv som det ikke har lyktes meg å finne tematisert i eksisterende forskning.

Gjennom fortolkning av fortellinger som beskriver samtaler og aktiviteter der barn formidler erfaringer tanker og følelser som *ikke* blir gjort til tema i den videre samhandlingen, har jeg fått en forståelse av at samtalegruppene jeg har studert, representerer er en form for praksis der barns egne erfaringer av foreldrenes psykiske sykdommer og rusavhengighet i

begrenset grad blir gjort til tema. Gjennom den teoretiske diskusjonen – der jeg har løftet det som foregikk i de partikulære situasjonene, opp på et mer generelt meningsbærende nivå – har jeg prøvd å få en dypere forståelse av dette fenomenet. Samtidig ville det ikke ha vært innenfor bokens ånd å gi konkrete forslag til hvordan de utfordringene jeg har pekt på, bør løses. I etterkant av arbeidet er det likevel noen forhold som framstår som særlig betydningsfulle, og som jeg vil legge til grunn for en avsluttende refleksjon. Den dreier seg om hvilke utfordringer profesjonelle særlig står overfor dersom samtalegrupper for barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre skal kunne være en praksis der barnas hjelpebehov blir ivaretatt på en mer helhetlig måte enn de synes å bli i dag.

En kontekst som gjør det vanskelig å romme barnas væren-i-verden

De fleste samtalegruppene jeg har observert, ble drevet etter ferdig utarbeidede guider eller manualer. Dette ser ut til å ha lagt føringer for en forståelse av at praksisen ville bli best dersom den ble gjennomført på en mest mulig standardisert måte.

Intensjonen bak å legge en slik forståelse til grunn for praksisen er opplagt god: å sikre at barn som trenger det, får riktig og nødvendig hjelp. I rapporten *Tiltak for barn med psykisk syke foreldre* (Aamodt & Aamodt, 2005), utarbeidet av Regionsenter for barn og unges psykiske helse på oppdrag av Barne- og familiedepartementet, konkluderes det med at de tiltakene som eksisterte på den tiden rapporten ble skrevet, i stor grad var drevet av ildsjeler og spesielt interesserte. Dette gjorde at barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre risikerte å motta svært forskjellige hjelpetilbud avhengig av hvor i landet de bodde. Det gjorde også at hjelpetilbudene var sårbare for å bli lagt ned dersom personene som drev dem, sluttet i arbeidet sitt. Rapporten sier også at mange av tiltakene bar preg av å være fragmenterte og tilfeldige.

Ut fra det som har kommet fram gjennom arbeidet med denne studien, kan det være grunn til å spørre om fagfolk nå har gått for langt den andre veien og er i ferd med å havne i motsatt grøft. Det kan se ut til at troen på at det finnes én riktig måte å snakke med barn som har psykisk syke eller

rusavhengige foreldre på, har bidratt til å gjøre samtalegruppene til en kontekst som i liten grad tillater det enkelte barnets væren-i-verden å komme fram. I boken har jeg argumentert for at dette er alvorlig på flere forskjellige måter. Det jeg vil løfte fram her, er at det kan bidra til å tilsløre eller skjule hvor vanskelig barna faktisk har det. Kanskje kan det være grunn til å spørre om mange barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre lever mye mer utfordrende liv enn det fagfolk har tatt inn over seg?

De fleste barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, kom fra hjem der foreldrenes sykdommer hadde vart over lang tid og var sammensatte og store. Familiene strevet også ofte med andre former for sosiale problemer. Mange av barna formidlet et stort lidelsestrykk. Samtidig var deres smerte og lidelse noe som i liten grad ble snakket om eller tatt tak i. Dette var også tilfellet i situasjoner der de fortalte om egne erfaringer knyttet til vold og rus. Resultatene av dette forskningsarbeidet kan således leses som en oppfordring til aktuelle fagmiljøer om å finne fram til andre og mer treffsikre måter å hjelpe disse barna på. Tormod Rimehaug og Jorun Mari Børstad (2015) argumenterer for at godt profesjonelt arbeid overfor barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre krever både manualtroskap og skreddersøm. Det kan være grunn til å reflektere over om vi lever i en tid der oppmerksomheten på betydningen av skreddersøm nesten har forsvunnet.

Jeg vil også løfte fram at samtalegruppene jeg har observert, har en forebyggende intensjon som synes å være lite treffende. I rapporten til Aamodt og Aamodt (2005) blir det argumentert for at det er viktig å komme tidlig i gang med relevante hjelpetiltak. Det kan godt være at samtalegruppene er tenkt som en variant av den typen tidlig intervensjon rapporten anbefaler. Ut fra det jeg observert da jeg var til stede i gruppen, syntes det imidlertid å være et stort gap mellom idealer og realiteter. I sin evaluering av et kommunalt aktivitetstilbud for barn som hadde psykisk syke mødre, konkluderte Sigrun Aasen Frigstad og Borgunn Ytterhus (2008) med at aktivitetstilbudets profil trolig ikke var hjelpsom for noen av barna som deltok. De sier at de av barna som først og fremst hadde behov for hjelp til å få dagliglivet til å fungere, ville ha hatt større nytte av en støttekontakt som kunne ha hjulpet dem med å vaske tøy, lage mat og ordne transport til og fra fritidsaktiviteter. For de av barna som

slet med alvorlige problemer, var hjelpen utilstrekkelig. Jeg vil oppfordre aktuelle fagmiljøer til å diskutere om dette også kan være tilfellet for den typen samtalegrupper jeg har studert.

Det er barna, ikke livssituasjonen deres, som blir forstått som det som skal endres

Manualene som lå til grunn for arbeidet i samtalegruppene jeg har observert, er forankret i et teoretisk grunnlag som synes å legge føringer for en forståelse av at den primære årsaken til at barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre har det så vanskelig, er egenskaper som hefter ved dem som individer. Det teoretiske grunnlaget synes også å legge føringer for en forståelse av at dette er egenskaper det går an å ha objektiv kunnskap om, og som barna har mulighet til å endre dersom de får relevant kunnskap og informasjon. I samtalegruppene jeg har observert, synes denne forståelsen å ha ført til en praksis der en viktig oppgave for gruppelederne var å identifisere disse egenskapene hos barna og å hjelpe dem å endre dem. Dette bidro til et fokus der det ikke var barnas mangelfulle eller dårlige omsorgssituasjon som ble forstått å være det som skulle endres, men barnas måter å forholde seg til omsorgssituasjonen på.

Boken kan ut fra dette også leses som en oppfordring til aktuelle fagmiljøer om å tenke over om det er barnas omsorgssituasjon, og ikke egenskaper ved barna, som bør være det primære fokuset i hjelpetiltak som iverksettes overfor familier der en eller begge foreldrene har psykisk sykdom eller ruser seg. Dette betyr ikke at fagfolk ikke også skal snakke med barna. De må imidlertid sørge for at de ikke snakker med dem på måter som bidrar til å tilsløre eller skjule en mangelfull omsorgssituasjon.

I den forbindelse vil det også være viktig at profesjonelle som tilbyr barna støtte og hjelp, tenker grundig over hvilken betydning de tillegger det å snakke med barn. De må både være seg bevisst hvilke grunnleggende antakelser om barn og barndom de møter barna med, og hvilke intensjoner de har med samtalene. I FNs barnekonvensjon (1989), den norske barneloven og barnevernloven er det presisert at barn har rett til å uttale seg og bli hørt i alle saker som angår dem. Samtidig finnes det forskning som viser at profesjonsutøvere som snakker med barn som er

i utsatte og sårbare livssituasjoner, ofte strever med å forstå hvordan de skal forholde seg til det barna ytrer (Helsedirektoratet, 2019).

Det er også verdt å tenke over om samtalegrupper er et egnet hjelpe-tiltak overfor barn som lever så vanskelige liv som det barna i samtalegruppene jeg har observert, gjorde. En sentral forståelse i eksisterende kunnskap om samtalegrupper er at gruppene skal bidra til at barna føler seg mindre isolert, og til at de skal finne styrke og støtte i å erfare at det er andre som har det omtrent som dem (Reupert & Maybery, 2007). Ungdom som deltok i det internettbaserte selvhjelpsforumet Snakkerommet, framhevet nettopp dette som betydningsfullt. De sa at de tidligere hadde hatt en følelse av å være den eneste i verden som hadde psykisk syke foreldre, og at de ofte følte seg ensomme og alene når det gjaldt å håndtere de praktiske og emosjonelle konsekvensene av livssituasjonen sin. De sa også at det var noe helt annet å snakke med jevnaldrende enn med voksne (Trondsen, 2014).

Ungdommene som deltok i Snakkerommet, var mellom femten og atten år og deltok av egen vilje. De hadde også helt andre erfaringsmessige og kognitive forutsetninger for å ta stilling til hvilke erfaringer de ønsket å dele, og til å skape en passende avstand til det de fikk vite om de andre, enn de barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert. De fleste av disse barna var mellom åtte og ti år. De deltok ikke i gruppene av egen vilje. Da jeg spurte hvem som hadde bestemt at de skulle være der, svarte de fleste at det var foreldrene. Det var også barn som fortalte at de ikke hadde lyst til å gå i gruppene, men at foreldrene hadde sagt at de måtte. Den asymmetrien som preger relasjoner mellom voksne og barn, gjorde at barna heller ikke hadde muligheter til å beskytte seg mot å blottstille sider ved livet sitt som de ikke ønsket at andre skulle få innsikt i, når gruppelederne oppfordret dem til å fortelle. Barnas relativt sett korte levetid gjorde også at det kunne være vanskelig for dem å regulere hvilken virkning det de andre barna fortalte, hadde på dem.

En trygg havn i en vond og vanskelig verden

Barn som lever under belastende omsorgssituasjoner og omsorgssvikt, lider ikke bare under de vonde og nedbrytende konsekvensene av de

dårlige relasjonelle erfaringene de gjør. De lider også under at de i større eller mindre grad er fratatt muligheten til å erfare gode relasjoner. På to områder mener jeg at den formen for samtalegrupper jeg har observert, kan ha en positiv betydning for barn som deltar. Det ene er at det kan gi dem mulighet til å treffe omtenksomme og omsorgsfulle voksne. Det andre er at det kan gi dem et avbrekk fra vanskelighetene i hjemmet.

I forskning basert på voksnes retrospektive fortellinger om sin egen barndom med psykisk syke eller rusavhengige foreldre er nettopp betydningen av disse to forholdene framhevet. I studien til Bonnie Dunn (1993) forteller informantene hvor viktig det var for dem å være sammen med andre voksne enn foreldrene. Det kunne være besteforeldre, naboer, venner av familien, lærere eller en trener. Informantene sier at det de særlig opplevde som betydningsfullt ved denne kontakten, var at det var personer de hadde tillit til, og at de opplevde at de var velkomne hos dem. Informantene sier at noe av det som var viktig, var at det var voksne som var tilgjengelig regelmessig, at de var omsorgsfulle, og at de representerte en form for normalitet. De beskriver dem som en forbindelseslinje mellom den bisarre og kaotiske verdenen de opplevde hjemme, og den verdenen som befant seg utenfor. Dette utgjorde en stor forskjell i deres liv, men informantene forteller samtidig at de sjelden eller aldri snakket med de voksne om familiesituasjonen sin.

Når det gjelder behovet for et avbrekk, er et gjennomgående trekk i eksisterende forskning der barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre selv forteller om livet sitt, at de opplever det som godt å ha mulighet til å fjerne seg fysisk fra foreldrene (Ahlström et al., 2011; Fjone et al., 2009; Foster, 2010; Trondsen, 2012).

I samtalegruppene jeg har observert, var det flere barn som etterspurte mer tid til å leke og bare være sammen. I samtalene jeg hadde med barna, var det også mange som ga uttrykk for at de hadde likt å være med i gruppene. De sa at det de hadde likt aller best, var å bare være der. De sa at de syntes det var veldig koselig, og at gruppelederne var de snilleste damene i hele verden. Flere av barna som deltok i skolegruppene, framhevet betydningen av å få være sammen med dyr. De sa at når de holdt på med dyrene, kjente de at de ble roligere inne i seg. Ei jente sa at hun var med i gruppen fordi hun trengte å få det mer godt inne i seg. Hun sa

at når de gjorde ting som var gøy, tenkte hun mindre på alt det andre. Da kunne hun kjenne at hun ble glad i hjertet.

En virkelighet voksensamfunnet ikke makter å forholde seg til?

I evalueringen av det kommunale aktivitetstilbudet rettet mot barn som har psykisk syke mødre, argumenterer Frigstad og Ytterhus (2008) for at tilbudet framstår som en praksis som først og fremst svarer på myndighetens krav om at noe må bli gjort overfor denne gruppen barn. Ut fra det som har kommet fram gjennom arbeidet med doktorgrads-prosjektet denne boken bygger på, vil jeg oppfordre aktuelle fagmiljøer til å tenke over om noe av det samme kan være tilfellet for den typen samtalegrupper jeg har observert. En slik refleksjon behøver ikke bare å romme myndighetenes krav om handling, men også vårt eget behov for å gjøre noe med vissheten om at det finnes barn som lever et håpløst vanskelig liv.

Svein Aage Christoffersen (2001) sier at det er en grense for hva voksne tåler når det gjelder å erfare at barn blir utsatt for belastninger som fører til at de forventningene de har til livet, blir knust. Han sier at voksne vil at barn skal lykkes. Christoffersen viser til filmen *La vita e bella* fra 1999. Den utspiller seg i en tysk konsentrasjonsleir, mot slutten av andre verdenskrig, der en jødisk mann og hans fem år gamle sønn befinner seg. Sønnen er ikke klar over at han er i en utryddelsesleir. Faren finner stadig på ting for å holde livsmotet hans oppe, og han skjuler for ham at han i realiteten er i en situasjon der han ikke er sett på som annet enn råmateriale for knapper og såpe. Filmen ender med at faren blir skutt idet tyskerne rømmer leiren ved krigens slutt. Sønnen og moren berger livet. Christoffersen sier at vi som tilskuere fint kan tåle at faren dør, men han tror ikke at vi hadde tålt at sønnen hadde blitt drept, selv om det ville ha vært det mest sannsynlige utfallet. Han hevder at vi ikke ser filmen som en historie om en individuell skjebne. Til det er den for usannsynlig. Vi ser den som en film om vårt forhold til barn og til vårt eget og barns livsmot. Ifølge Christoffersen er den urealistiske, men lykkelige slutten til oss. Den besegler vårt engasjement på barnets side, vårt håp om liv for

alle verdens barn. Han sier at på den måten er filmen dypt realistisk i all sin mangel på realisme.

Barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, levde liv som på forskjellige måter brøt med det vi i vårt samfunn forbinder med et godt barneliv. Mange av dem var preget av mismot og mangel på framtidshåp. Møtene med disse barna har berørt både mitt forhold til barn og forholdet til mitt eget og barns livsmot. Etter tiden med barna i samtalegruppene er jeg ikke den samme som jeg var. Jeg vil oppfordre aktuelle fagmiljøer til å tenke over om det kan være sånn at en av samtalegruppene viktigste funksjoner er at de bidrar til å gjøre et stort og komplekst problem vi ikke vet hvordan vi skal løse, oversiktlig og håndterbart. Kan det være at vi, som voksensamfunn, på denne måten har dempet vår egen smerte, men at vi samtidig har bidratt til å tildekke en gruppe svært sårbare barns væren-i-verden?

Etterord: Kommentarer jeg har fått i etterkant av disputasen

I etterkant av disputasen ble jeg kontaktet av den norske psykiatriprofesoren Sigmund Karterud. Han har vært avdelingsoverlege og forskningsleder for Seksjon for personlighetspsykiatri ved Oslo Universitetssykehus og har lang erfaring med å drive utdanning i gruppepsykoterapi for terapeuter. Han har også skrevet flere lærebøker om temaet, blant annet om hvordan terapeuter kan håndtere den typen overveldende og følelsesmessig belastende situasjoner «mine» gruppeledere formidlet at de opplevde å stå i. Han har også skrevet om hvordan terapeuter kan tilrettelegge gruppesituasjoner på en måte som gjør det mulig å styrke deltakernes evne til meningsdanning og refleksjon over det i deres liv som framstår som overveldende og uforståelig.

Karterud har arbeidet mye med nyere hermeneutikk. Han har erfart at den representerer et fruktbart perspektiv som blant annet bidrar med en bevissthet om betydningen av at det må foregå en kontinuerlig dialektikk mellom praksis og teori, og at det er denne dialektikken som bør være styrende for hvordan profesjonsutøverne velger å handle. For at en slik dialektikk skal kunne ha noe for seg i den formen for samtalegrupper

jeg har observert, mener han at praksisen må være forankret i en mer kompleks og moderne personlighetsteori enn det som legges til grunn i manualene som er mest brukt i dag. Karterud peker også på behovet for å diskutere forholdet mellom psykoedukasjon og terapi, og behovet for å gjennomføre kliniske studier der man blant annet undersøker grundig om det er bra for barna å være med i samtalegruppene. Slik jeg forstår det, er Karteruds erfaringer primært hentet fra gruppeterapi med voksne. Gjennom sine kommentarer bringer han samtidig inn et klinisk perspektiv, som jeg ikke har hatt med i mitt prosjekt. På denne måten åpner han en vei til å arbeide videre med de problemstillingene jeg har pekt på. Jeg vil rette en sterk oppfordring til aktuelle fagmiljøer om å ta tak i dette.

Både i forbindelse med disputasen og i etterkant av denne har jeg fått tilbakemeldinger fra profesjonelle som driver den typen samtalegrupper jeg har studert, om at de ikke kjenner igjen de utfordringene og dilemmaene jeg beskriver at «mine» gruppeledere strever med. De har sagt at de snakker med barna om vanskelighetene deres, og at de er i stand til å håndtere sine egne følelser.

På nettsiden til tidsskriftet *Fontene* er det publisert en artikkel som handler om avhandlingen (Skotheim, 2020).¹ Journalisten har også intervjuet gruppeledere for SMIL som ikke har vært med i studien. De sier at de ikke kjenner seg igjen. De sier at dersom et barn åpner seg og deler noe vanskelig i gruppene, unngår de ikke å ta tak i det. De sier at de gjør det på en måte som ivaretar både barnet som forteller og de andre barna i gruppen. De sier imidlertid lite om hvordan de rent praktisk gjør det. Det hadde vært nyttig å vite mer om dette. Ut fra det jeg erfarte da jeg var til stede i samtalegruppene, synes det nærmest som en umulighet. Det henger sammen med både de store og komplekse problemene barna formidlet at de strevet med, og de rammene gruppelederne arbeidet innenfor. En gruppeleder som er intervjuet, sier at han er klar over problemene jeg har pekt på, og at han derfor har lagt manualen vekk. Han har den bak i hodet, men arbeider ellers fritt. Han sier ikke noe om hva han gjør i stedet for å sikre at den praksisen han bedriver, holder god faglig kvalitet,

1 <https://fontene.no/nyheter/forsker-kritiserer-samtalegrupper-for-barn-som-er-parorende-gruppeleder-kjenner-seg-ikke-igjen-6.47.675548.015c12aab5>

men viser til sin egen barndom. Han sier at han skulle ønske at han hadde hatt et slikt tilbud da han var barn. Han sier også at han ser det som sin oppgave å hjelpe barn som forteller om vonde og vanskelige ting, med å formidle historiene sine videre til foreldre og aktuelle instanser. I lys av det barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, formidlet, hadde det vært interessant å vite noe om hvordan han rent praktisk gjør dette, og hvilke hjelpeinstanser han kobler barna på.

En tredje gruppeleder som er intervjuet, trekker fram de følelsesmessige belastningene jeg beskriver at gruppelederne strevet med. Hun sier at man kanskje ikke er egnet som gruppeleder dersom man ikke vet hvordan man skal håndtere de tøffe historiene til barna. Igjen hadde det vært interessant å vite hvordan hun rent praktisk gjør dette, stilt overfor barn som lever så vanskelige liv som barna i samtalegruppene jeg har observert.

I avhandlingen har jeg understreket at det perspektivet jeg har valgt å ha på samtalegruppene, ikke er det eneste mulige. Jeg har også argumentert for at når det gjelder forskning som dreier seg om menneskers erfaringer, bør målet ikke være å komme fram til ett riktig perspektiv, men å identifisere flest mulige perspektiver som aktivt kan brytes mot hverandre. Jeg synes derfor det er bra at ikke alle ser det på samme måte som meg. Samtidig opplever jeg det som problematisk at noe av kritikken bidrar til å skape et inntrykk av at «mine» gruppeledere er dårlige fagfolk, og at de mangler de personlige egenskapene som skal til for å fylle yrkesrollen. Jeg opplevde dem på ingen måte slik. Det jeg har prøvd å formidle, er at de var satt i en håpløs situasjon. De arbeidet innenfor rammer som gjorde en etisk forsvarlig yrkesutøvelse tilnærmet umulig. Jeg vil minne om det Aristoteles sier, om at det er handlingsforløpet, ikke de handlendes karakter, som etterliknes i tragedien. Målet mitt har ikke vært å gi en moralsk vurdering av enkeltpersoner, men å beskrive utfordringer og dilemmaer enkeltpersoner står i, på en måte som kan vekke gjenkjennelse hos andre. Det er i lys av dette perspektivet jeg håper den videre samtalen kan skje.